

"Excursie Kwaliteit van de openbare ruimte"

Datum: vrijdag 20 april 2012, hele dag

Plaats: *Spaarndammerbuurt, Stadsarchief de Bazel, het Funen, 's Gravenzandeplein, Kastanjeplein, Plein Hogeweg, Linnaeushof, Postzegelpark Indische Buurt, Javaplein, Amsterdam*

rondleiders: gids Museum 't Schip, de schatten van de Volkshuisvesting

Jouke van der Werf, architectuurhistoricus bureau monumenten en Archeologie Monumentenzorg Amsterdam

Irene Janze, bewoonster en initiatiefnemer postzegelpark Indische Buurt

Deelnemers: 22

Pleinen zijn er in allerlei soorten en maten. Ze hebben meestal een duidelijke (sociale) functie, maar er zijn ook genoeg 'zomaar' pleintjes, die er schijnbaar functioneel bijliggen. Soms zijn pleinen een bron van jarenlang getouwtrek. Men kan het dan maar niet eens worden over de functie en inrichting, omdat er veel belangen en potentiële gebruikers zijn. Maar altijd zijn het de pleinen waar het stedelijk leven zich afspeelt, zoals demonstraties en zelfs revoluties.

Tijdens de fietsexcursie maakten we een reis door de 19de eeuw, waar de pleinen en hoven centraal stonden.

Vanuit Zaandam fietste de groep naar de eerste stop, de Spaarndammerbuurt. In Museum 't Schip werden we ontvangen door de gids. Na een korte introductie over het postkantoor, waar we geattendeerd werden op de postgerelateerde ornamentiek (luistervinkjes in de telefooncel) kregen we een rondleiding langs de pleinen en hoven en de Amsterdamse School architectuur van de buurt. We startte bij het Spaarndammerplantsoen met daarlangs woningbouwblokken van Michiel de Klerk. Deze groene oase was niet bedoeld voor verblijf, maar als kijkgroen. Met de invoering van de Woningwet in 1901, werden de woningen van betere kwaliteit. De arbeiderswoningen bleven klein, maar hadden meerdere kamers. Michiel de Klerk werkte deze kamers weg in een knappe ruimtelijke indeling. Hij interesseerde zich in het vormgeven van ruimtelijke eenheden: plein, de straat en de binnenhoven van het complex. Er lag een duidelijk stedenbouwkundig plan aan ten grondslag en het blok werd als geheel ontworpen met een duidelijk eind, begin, basement en top. Dit was goed te zien bij de verschillende hoeken waar we stil stonden bij de rijke detaillering van de Amsterdamse School.

Het Zaanhof(1916) verraste de deelnemers positief, wederom een groene 'verstopte' oase middenin de stad. De architectuur van Th. Walenkamp oogde dorps, met de puntdaken en de toepassing van hout. Het hof diende als ontmoetingsplek voor bewoners en moest de arbeiders rust bieden. Het Zaanhof bestaat uit twee ringen, het binnenste hof is vriendelijk en dorps, niet hoger dan 3 bouwlagen met zadeldak. De ring daaromheen is meer stedelijk, hoger met platte daken. Het complex werd gebouwd in opdracht van woningbouwvereniging het Westen, een socialistische woningbouwvereniging. Dit was te zien in de gevelstenen in de poort aan de westzijde van het hof, waar een rode haan afgebeeld met een opkomende zon; een verwijzing naar het opkomend socialisme in die tijd. Verschillende groepen en standen waren in deze tijd verenigd in verschillende woningbouwverenigingen (de havenarbeiders, socialisten, trambestuurders etc.)

Dwars door het centrum fietste de groep naar Stadsarchief de Bazel. Daar werden we ontvangen door architectuurhistoricus Jouke van der Werf. In de Italiaanse zaal kregen we een historisch overzicht van de pleinen van Amsterdam. Volgens Jouke van der Werf zijn pleinen plekken waar mensen hun sporen achterlaten. Hij heeft veel onderzoek gedaan naar de betekenis van pleinen voor de stad. De factoren die hiervoor van invloed zijn is de typomorfologie (de ligging, cultuur, vorm, het gebruik en bebouwing) en de actoren (gebruikers, bewoners, beleidsmakers, ondernemers etc). Amsterdam heeft een moeilijke relatie met pleinen, het is een burgerstad, dus geen grote pleinen voor revoluties oid. De dam is het oudste en bekendste plein. In de 17de-eeuwse gordel, zijn de pleinen de reststukjes, zoals de Noordermarkt. In de 19de eeuw was er vooral een rol weggelegd voor de parken: Oosterpark, Westerpark, Sarpathipark. Met de aanleg van het Museumplein in 1891 kreeg ook Amsterdam de kans om een groot en open plein te krijgen, vergelijkbaar met andere Europese steden. Het werd een tentoonstellingsterrein voor cultuur en sport. In de jaren '20-'40 fungeerde in het Plan Berlage, de pleinen als kamers en de straten als gangen (Mercatorplein, Victorieplein). In de periode daarop volgend ontstond het moderne Hollandse stadsplein, besloten plein met verkeer. De afgelopen decennia is er steeds meer aandacht gekomen voor de inrichting van de openbare ruimte met als gevolg dat voor ieder project of stukje stad weer nieuw straatmeubilair is ontwikkeld. Die grote variatie bracht onrust in het straatbeeld. Daarom hebben de stadsdelen en de centrale stad samen een nieuwe, Amsterdamse traditie voor de inrichting van de openbare ruimte ontwikkeld, ook wel de Puccinimethode genoemd. Dit heeft geleid tot een handboek openbare ruimte. Hiermee is er rust en eenheid gecreëerd in de openbare ruimte en bijkomend voordeel de materialen zijn goedkoper in aanschaf en beheer.

Van het centrum staken we door richting Kattenburg, waar in het Markerhuisje genoten werd van een Italiaanse lunch. Het honderdvijftig jaar oude voormalige werfhuisje is volledig gerestaureerd door stadsherstel en lag prachtig aan het water. Voldaan, maar met dreigende lichten vervolgden we onze tocht naar het Funen. Een nieuwe woonwijk op een voormalig haven- en overslagterrein in het oosten van Amsterdam naar het stedenbouwkundige plan van de Architecten Cie. Het autoluwe openbare gebied biedt ruimte voor veel groen. De woningen liggen, verspreid over unieke woongebouwen, in een levendig stadspark. Aan de spoorzijde een groot woongebouw met daaronder parkeren, als geluidsbarrière met daarachter woongebouwen als "bonbons" – hidden delights- vormgegeven. Het weer deed de naam eer aan, want inmiddels kwam het met bakken uit de lucht. Al rennend van de ene patio naar de andere kregen we een inzicht van de bijzondere woningbouw en het geprezen stedenbouwkundig plan (winnaar van de Gouden Piramide 2011).

Na een korte stop op het 's Gravenzandplein bij het Onze Lieve Vrouwengasthuis fietsten we door naar het Kastanjeplein in de Oosterparkbuurt. Beiden pleinen zijn onlangs vernieuwd naar ontwerp van het bureau Handle with Care. Het Kastanjeplein werd in 2011 uitgeroepen tot beste plein van Amsterdam¹. Het plein is een intiem buurtplein met een pleinvand met afwisselende architectuur. De 14 monumentale kastanjes staan verspreid over het plein met als kunstwerk de vergulde schillen van een kastanje. Een goed voorbeeld volgens Jouke van de Werf in het teken van de Puccini-methode: de leegte is aangenaam en het straatmeubilair terughoudend. Tot 1983 domineerde de Bonifatiuskerk het plein. De kerk heeft waarschijnlijk invloed gehad op de gebogen vorm van de straten in de omgeving, die het plein diepte geven. Al mijmerend genoten de deelnemers van deze buurtkamer.

Via het plein met fontein op de Hogeweg, ook van Handle with Care fietsten we door naar het Linnaeushof, een katholieke enclave in een zee van rust in de Watergraafsmeer met

---

¹ Uit het boek Amsterdamse Pleinen van Bob Witman en Hilde de Haan. Het plein is gekozen aan de hand van interviews onder bewoners van Amsterdam door Dienst Onderzoek en Statistiek in 2009.

afgewogen architectuur van Kropholler.

De laatste buurt die werd bezocht was de Indische Buurt. Op de hoek van de Niasstraat en Soembawastraat is het eerste postzegelpark ontstaan. "Een postzegelpark is een klein, aantrekkelijk onderdeel van de openbare ruimte in de buurt of wijk. Door inrichting en voorzieningen nodigt het uit tot ontmoeten en activiteiten: een openlucht huis- of hobbykamer-van-de-buurt."² Op deze plek stond een bankje waar een drugsdealer 'huishield'. Bewoonster en kunstenaar Irene Janze heeft met een lange adem uiteindelijk voor elkaar gekregen dat deze hoek werd ingericht als postzegelpark. Er is een schaakbord en kleine moestuinen voor kinderen. Zij coördineert verschillende activiteiten voor de buurt. De drugsdealers zijn verdwenen en de openbare ruimte kan weer gebruikt worden door de kinderen. Met dit positieve bottom-up project sloten we de excursie af met een drankje in het badhuis op het Javaplein. Van daaruit fietste een ieder weer naar huis.

---

² Stichting Postzegelparken www.postzegelparken.nl